

УДК 092+811.162.2 О.Г.Муромцева

**З ЛЮБОВ'Ю ДО СЛОВА, ДО ЛЮДЕЙ У СЕРЦІ
(до 75 – річчя від дня народження
доктора філологічних наук, професора
Ольги Георгіївни Муромцевої)**

Уже минуло п'ять років з того часу, як немає з нами незабутньої Ольги Георгіївни.

Ми, колеги й колишні аспіранти Ольги Георгіївни Муромцевої, згадуємо її — свого Вчителя — як людину надзвичайної ерудиції, доброзичливості, порядності. У наших спогадах вона залишилася мудрою, щирою, шляхетною, готовою прийти на допомогу, готовою поради-ти, навчити, виможливою до себе й до інших.

Усе життя О. Г. Муромцевої пов'язане з Харковом. У селі Хотімля Харківської області вона народилася 16 лютого 1938 р., у селищі Сахновщина, теж на Харківщині навчалася в школі, Харківський університет став для неї alma mater, коли, тоді ще Ольга Аксьонова, вирішила пов'язати свою професійну долю з українською мовою. Науково-педагогічна діяльність Ольги Георгіївни почалася в Харківському педагогічному інституті ім. Г. Сковороди, де вона працювала з 1964 р. Викладач, доцент, професор (від 1988 р.), завідувач кафедри (від 1992 до 2001 р.) — такий шлях пройшла вона у Харківському національному педагогічному університеті ім. Г. Сковороди. Саме тут із захопленням слухали студенти її вишукані й оригінальні лекції, саме сюди несли свої перші наукові розвідки її аспіранти й діставали корисні поради, саме тут професор О.Г. Муромцева ініціювала створення кафедри українознавства як

© О.С. ЧЕРЕМСЬКА, В.Ф. ЖОВТОБРЮХ, О.С. ДЬОЛОГ, Л.П. ПЕТРОВА, 2013

важливої ланки розбудови народознавчих дисциплін і зуміла згуртувати прекрасний колектив досвідчених та молодих викладачів. Як завідувач і провідний професор кафедри вона з ентузіазмом взялася за розроблення нових курсів, які справді збагатили систему викладання в педагогічному університеті: «Культура мови вчителя», «Ораторське мистецтво», «Народознавство», «Українська мова (за професійним спрямуванням)». Ольга Георгіївна очолила кафедру і протягом 10 років була її вимогливим і доброзичливим керівником. Їй було притаманне мислення на перспективу, уміння узгодити проблеми сьогодення зі стрижневими завданнями наукового зростання кафедри. Ольга Георгіївна зуміла створити на кафедрі особливу атмосферу взаєморозуміння, взаємоповаги, співтворчості, щирості. Вона стала інтелектуальним, емоційним і науковим центром кафедри, навколо якого гуртувалися молоді й досвідчені викладачі. Як людина й науковець вона незмінно була уважною до колег. Її мудрі поради спонукали членів кафедри до наукових пошуків.

Поширеною є думка, що людина не може стовідсотково встигати і вдома, і на роботі. Напевно, Ольга Георгіївна про це не чула, бо її енергії вистачало на все: бути активним науковим дослідником, писати монографії, підручники, статті, бездоганно читати лекції студентам, керувати кафедрою, допомагати порадою і консультацією аспірантам і докторантам, бути зразковою матір'ю, дружиною і гостинною господинею.

Знаний український мовознавець, професор, доктор філологічних наук, мудрий порадник, ширий товариш, натхненник численних добрих справ, терплячий педагог, справжній фахівець — все це про Ольгу Георгіївну. Завдяки їй, її працям, її учням Харківщина стала відомим осередком українського мовознавства. У різних куточках України і навіть за її межами відомі наукові здобутки Ольги Георгіївни у галузі лексикології, історії української літературної мови, стилістики, семантики, семасіології, морфології, словотвору, соціолінгвістики, методики викладання української мови, культури фахової мови. У списку публікацій професора Муромцевої понад 100 праць, серед яких є монографія, численні підручники, посібники, статті (зокрема й — в енциклопедії «Українська мова»). О. Г. Муромцева була нагороджена знаком «Відмінник народної освіти УРСР». Вона — почесний член жіночої професійно-консультаційної ради Рада директорів Американського інституту біографій, а її ім'я занесене до бібліографічного довідника «Видатні жінки-науковці».

Наукові праці професора Муромцевої відзначають фундаментальність, ґрунтовність, оригінальність, глибина. Вивчення її наукової діяльності допомагає на новому рівні осмислити закономірності розвитку мови, стає поштовхом до появи сучасного бачення тематики й проблематики наукової творчості, спонукає до пошуку шляхів опису й аналізу мовних явищ.

Найвагомішою у творчому доробку Ольги Георгіївни є монографія **«Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX — першій половині XX століття»** (1985). У монографії ґрунтовно розглянуто процеси розвитку лексичного складу української літературної мови на матеріалі художньої літератури, публіцистики, досліджено словотворчі процеси, запозичення слів і семантичні зміни, що сприяли збагаченню лексичного складу української літературної мови в другій половині XIX — першій половині XX ст., простежено внесок видатних представників українського слова у збагачення української літературної лексики. Розкрито тенденції розвитку лексико-синтаксичної системи української літературної мови досліджуваного періоду, а саме: використання народної мови як основного матеріалу літературної мови; збагачення словникового складу новими словами; розширення семантики різних груп лексики; стилістична диференціація словникового складу; подальше нормування літературної мови та ін. Звернуто увагу на особливу рису процесу збагачення лексичного складу — словотворчу й лексичну варіантність. Унаслідок спостереження за лексико-семантичними та словотворчими особливостями нових слів визначено напрям розвитку лексичного складу, а саме — до абстрактизації, що відповідало потребі української літературної мови.

Висвітленню багатоаспектних обширів наукової діяльності професора О. Г. Муромцевої присвячені статті С. І. Дорошенка, Л. І. Лисиченко, А. М. Нелюби, Н. І. Варич, В. Данильченка та ін. У них розкрито як високопрофесійні, так і особистісні риси вченого-мовознавця. Коло зацікавлень Ольги Георгіївни й справді було широке. Проте філологічних вершин вона досягла у сфері історії української літературної мови, лексикології, дериватології, морфології, стилістики й культури мовлення, методики викладання української мови й соціолінгвістики. Варто назвати деякі з численних праць у галузі лінгвістики: наукові статті «Розвиток лексики української літературної мови в 60—70 роках XIX століття» (1979), «Запозичення у сфері суспільно-політичної української термінології» (1980), «Деякі питання семантичного розвитку української літературної мови внаслідок взаємодії з російською» (1981), «До проблеми престижу мови» (1983), «Головні процеси в розвитку лексичного складу української літературної мови другої половини XIX — першої половини XX століття» (1983), «Актуальні питання вивчення української мови у вищій школі» (1998) та ін.; курс лекцій «Культура мови вчителя» (1998), навчальні посібники «Методичні рекомендації до курсу «Культура мови вчителя» (1999), «Збірник вправ з сучасної української літературної мови: морфеміка, словотвір, морфологія» (1999); українознавчі праці: «Рух за національне відродження й національну незалежність» (1999) тощо.

Значне місце у творчому доробку Ольги Георгіївни посідає дослідження проблеми становлення української літературної мови. Цю проблему О. Г. Муромцева намагалася досягнути у всій повноті. Услід

за Ю. Шевельовим вона розглядала проблему становлення української літературної мови та роль українських письменників як Сходу, Центру, так і Заходу України, у її збагаченні, починаючи від Г. Сковороди, Г. Квітки-Основ'яненка, Л. Глібова, А. Свидницького, Марка Вовчка, П. Куліша, Ганни Барвінок, І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, не оминаючи Ю. Федьковича, О. Маковея, І. Франка і завершуючи О. Кобилянською.

Однією з визначальних праць цієї тематики є стаття «**Григорій Квітка-Основ'яненко в історії української літературної мови**». У статті визначено роль і значення Г. Квітки у становленні норм української літературної мови. Уперше розглянуто мову Квітки цілісно, як «останній необхідний підготовчий етап на шляху формування української літературної мови» [5: 22], як джерело історичних досліджень лексики української мови. Мовні особливості прози письменника схарактеризовано з огляду на її лексичне й стилістичне розмаїття. Відзначено звернення письменника до різних шарів загальнонародної лексики, що стала основним інструментом художнього зображення в його творах: нейтральної, емоційно-забарвленої, зокрема зменшено-пестливої, старокнижної (старослов'янізмів), які були засобом індивідуалізації мови героїв, запозичень із європейських мов. У співавторстві з І. В. Муромцевим здійснено також лінгвостилістичний аналіз малої прози Квітки як зачинателя малих форм нової української прози.

Цікавою й новаторською є стаття О. Г. Муромцевої «**Марко Вовчок**», у якій відзначено особливу роль письменниці в розширенні лексичного потенціалу української мови. Акцентовано увагу на значно різноманітній, ніж у попередників, кольоровій палітрі, вживанні діалектизмів, архаїчних елементів задля створення різноманітних відтінків експресії: поважності, урочистості, схвильованості. Виділено словесні лейтмотиви — *воля-неволя*, які у творах письменниці обростають додатковими значеннями, емоційно-експресивними відтінками, що виводить слово за межі народно-розмовного вживання, робить його фактом літератури. Вони у творах Марка Вовчка є ключем до розкриття образів героїв, основою концепції багатьох творів, зокрема «Козачка», «Ледащиця», «Інститутка».

Дослідниця вперше помітила, що, на відміну від Г. Квітки-Основ'яненка, Марко Вовчок мало затримується на портретних рисах героя, а віддає перевагу створенню психологізованого портрету за допомогою лексики емоційно-експресивного плану. О.Г. Муромцева звернула увагу на новий прийом, який передував подальшому розвитку зображувальних засобів в українській літературі: застосування певної деталі в характеристиці дійової особи для підкреслення постійної риси. Відзначено мовне новаторство Марка Вовчка, яке полягає у творчому переосмисленні готового матеріалу, розширенні сполучуваності відомих слів і лексем, у творенні нових слів.

Не менш ґрунтовною є стаття О.Г. Муромцевої «**Мова роману «Любо-рацькі» Анатолія Свидницького**». Дослідниця майстерно проникає у творчу лабораторію письменника, вміло розкриваючи лексичне розмаїття, фразеологічне багатство, морфологічні й синтаксичні особливості мови художнього твору. Її вдумливий погляд окреслює як місце й роль письменника в загальнолітературному процесі, так і новаторську й оригінальну мовну практику, а також «неповторну манеру письма» [5: 47]. О.Г. Муромцева звертає увагу на вагомий компонент оповіді письменника — фольклоризм, особливості якого полягають у характері використання, ступеня органічності фольклорних джерел та достовірності їх як засобу змалювання картин соціальної дійсності, у чому А. Свидницький став першопрохідцем в українській прозі, оскільки до нього згадані джерела використовували лише для змалювання селянства. Її увагу привертає вживання письменником лексичних засобів без обмежень: народна лексика, у якій розмовні інтонації поєднуються з книжними словами, урочистими конструкціями. Описуючи образно-семантичний аспект у зображенні явищ дійсності, О.Г. Муромцева вміло виявляє багатство художніх засобів письменника: емоційні метафори, в основі яких лежать персоніфіковані образи, метонімії, що виявляють авторське ставлення до описуваного, та найуживаніший засіб — різноманітні щодо структури порівняння усно-розмовного або фольклорного характеру, семантичною основою яких є конкретні значення слів, метафоричні епітети. Ретельно виокремлено стилістичні шари лексики, з-поміж яких особливе місце належить соціально-побутовій, конфесійній лексиці та лексиці шкільного життя. Проводячи паралель із російським письменником М. Пом'яловським, дослідниця наголошує, що А. Свидницький уперше в українській літературі звернувся до соціально-диференційованої лексики — жаргону школярів та учнів семінарії. Усебічно схарактеризовано вжиті письменником елементи подільської говірки з метою розширення джерел української літературної мови та знайомства читача з особливостями рідної місцевості.

З'ясовано й описано також спеціальні функції фразеологізмів, що стають засобом образної характеристики героїв, гіперболічно загострюють певні ситуації чи дії героїв, є експресивними назвами дій, вчинків і станів, слугують засобом вираження загальноприйнятих етичних норм часу, про який ідеться. Цікаво й розлого схарактеризовано синтаксичну організацію тексту роману, у якій письменник поєднав найсуттєвіші елементи синтаксису розмовного мовлення і народної творчості, ораторського мистецтва і старокнижної літератури, що, як вміло узагальнює О. Г. Муромцева, «зумовило різноманітність фрази, багатство інтонацій і свіжість, динаміку ритмомелодики твору» [5: 83].

До наукових праць, що висвітлюють проблеми становлення української літературної мови, належить, зокрема, стаття, присвячена дослідженню мови прозових творів Ю. Федьковича, «**Роль прози Юрія Федьковича в становленні української літературної мови на Буковині**

(60 — 70 pp. XIX ст.)». Авторка зосереджує свій науковий пошук на соціокультурних чинниках розвитку української літературної мови в умовах територіального діалекту. Спираючись на праці І. Огієнка, дослідниця докладно аналізує мову творів Ю. Федьковича, визначаючи його зачинателем західноукраїнського варіанта української літературної мови. Дослідниця переконливо доводить, що в прозі Ю. Федьковича органічно поєднані, з одного боку, тяжіння письменника до народно-поетичної стихії, етнографічно-побутового опису (використання фольклорних сюжетів, пісень, легенд, вірувань, обрядів, народно-розмовної лексики), з іншого — до літературних традицій, сформованих у творах як письменників-романтиків (М. Шашкевича, М. Устиновича, М. Чайковського), так і майстрів реалістичного напрямку (Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка). Це важливе положення заклало підґрунтя для порівняльного аналізу мови творів Юрія Федьковича та Марка Вовчка, логічним продовженням якого стало виявлення специфічного для Ю. Федьковича добору лексичних засобів та особливостей використання ключових слів-символів.

Науковий аналіз мови творів Юрія Федьковича, що його здійснила професор О. Г. Муромцева, позначений рисами глибини, всебічності, прагненням достовірно виокремити в об'єкті дослідження ті елементи, які допомагають розкрити маловивчений аспект важливої проблеми становлення української літературної мови, а саме — особливості варіантного вияву літературної мови залежно від панівної ролі того чи того територіального діалекту. Це визначає високу теоретичну цінність наукових праць ученого, їхнє непересічне значення для формування послідовної та несуперечливої концепції в дослідженні актуальної наукової проблеми.

Зацікавлення дослідниці в царині питань розвитку і становлення української літературної мови були зреалізовані і в статтях, присвячених мові творів П. Куліша: «**Мова прозових творів П. Куліша**» та «**П. Куліш як оновлювач і творець української літературної мови**». Високо оцінюючи постать П. Куліша в історії української літератури, авторка прагне розкрити роль письменника в оновленні та збагаченні української літературної мови. Дослідниця здійснила кропітку роботу в пошуках матеріалів, де виявляє себе Кулішева концепція слова, виражена в листах, віршах, статтях, і ознайомлення читача з цією концепцією має неабияку наукову значущість. З'ясування позиції письменника в мовному питанні озброїло авторку незаперечними аргументами в її полеміці з офіційним мовознавством, яке спотворювало погляди П. Куліша й недооцінювало його внесок у розвиток української літературної мови. Важливим здобутком професора О. Г. Муромцевої є те, що вона визначила аспекти вивчення мови П. Куліша, кожен із яких міг би бути темою окремого дисертаційного дослідження. В аналізованих статтях авторка подає чудові зразки тонкого мовно-стилістичного аналізу художніх творів П. Куліша. Її увагу привертає використання письменником засобів усного розмовного мовлення, що виявляє себе в синтаксисі

творів; звернення письменника до емоційно-експресивної лексики; використання елементів української мови ХІХ ст.; архаїчна та історична лексика як чинник індивідуалізації мови персонажів; художнє навантаження слів абстрактної семантики; лексика як засіб створення історичного колориту; метафоричність авторського мовлення; мовні засоби образності тощо.

Вагомим внеском у розроблення проблем історії української літературної мови та ідіостилю письменника є статті, присвячені вивченню мови класиків української літератури: «**Іван Нечуй-Левицький в історії української літературної мови**», «**Панас Мирний в історії української літературної мови**», «**Іван Франко (мова прозових творів)**». Ґрунтовно розглядаючи семантику концептуальних слів як засіб розкриття ідейно-художнього змісту тексту, автор доходить висновку, що вираження основних засадничих складників авторської концепції пов'язане з активізацією в мові художнього твору певних груп слів, наприклад, абстрактної лексики народнорозмовної мови, а також творенням нових слів, розширенням їхньої семантики, збагаченням новими конотаціями. Дослідниця аргументовано доводить, що стрижневі концептуальні слова в епічних творах Панаса Мирного об'єднані в опозиції, які об'єктивно відображають єдність протилежних понять — добра і зла, високого й низького, ідеального й матеріального, що символізує намагання письменника дати системну організацію як словесного, так і образно-поняттєвого матеріалу. Увага до абстрактної лексики, прагнення виявити її ідейно-композиційну роль у художній тканині твору спонукає вченого дослідити також залучення письменником відповідних слів до змалювання психології героїв. Цей аспект аналізу тим більше актуальний, що письменники, ідіостилю яких розглядає авторка, за її спостереженнями, значно ширше порівняно з попередниками використовували абстрактну лексику у своїх творах, розширювали її склад шляхом переосмислення відомих слів та творення нових. Надзвичайно глибоко професор О. Г. Муромцева аналізує семантичні зв'язки слів у творах класиків, демонструючи оригінальне бачення реалізації лексичного значення слова в контексті. У цих частинах аналізу ідіостилю письменника Ольга Георгіївна виявила себе тонким стилістом, здатним відчувати всі відтінки лексичних барв та конотацій, знавцем творчої манери письменника, майстром логічно стрункого, аргументованого та вмотивованого наукового опису.

У статті «**Роль мовної практики О. Кобилянської в збагаченні семантичної структури слова**» О. Г. Муромцева ставить за мету знайти у творах письменниці ті нові, за словами В. Виноградова, «прирошення смислу» [5: 204], які внесла О. Кобилянська в семантику українського слова, і вміло виявляє їх. Увагу дослідниці привертають мовні прийоми, властиві представникам символізму, зокрема виділення слів-символів, а отже, й посилена увага до семантики слова. Учений виявляє способи, якими письменниця досягла природження смислів: винесення слова-

домінанти в заголовок («Людина» — «Царівна» — «Земля»); використання словесних лейтмотивів («Через кладку», «Ніоба»), що визначають ідейну й художню концепцію твору.

Визначальною рисою праць професора О.Г. Муромцевої як мовознавця є поєднання системності, ґрунтовності та всебічності в будь-якому з її наукових досліджень, прагнення до комплексного розкриття наукової концепції. У статтях, присвячених мові творів І. Нечуя-Левицького та І. Франка, Ольга Георгіївна послідовно розглядає лексичне багатство прози письменників, їхні здобутки в галузі словотвору, стилістичне використання морфологічних форм і категорій, риси синтаксису, виразно підкріплюючи наукові висновки багатим і переконливим ілюстративним матеріалом. Її докладний науковий опис уводить читача у творчу лабораторію письменника, допомагає збагнути стилістичні тонкощі, напрям його мовних пошуків, що забезпечує поглиблене розуміння як літературного процесу, так і шляхів розвитку української літературної мови. Книжка професора О.Г. Муромцевої «**3 історії української літературної мови**» (2008) є, безумовно, вдалою спробою всебічного дослідження процесів розвитку української літературної мови другої половини ХІХ ст. — першої половини ХХ ст. Окремі статті, присвячені мові художніх творів видатних українських письменників, об'єднані концептуальним підходом до аналізу ідіостилю, пронизані єдиною ідеєю виявлення закономірностей функціонування мовних елементів. Зібрані разом, вони достовірно відображають складну картину утвердження питомих українських мовних явищ, їх збагачення та гармонізації. Ця книжка стала, без сумніву, помітним доробком в українському мовознавстві, що широко висвітлив процес еволюції стилів у художньому мовленні.

3-поміж аспектів наукової діяльності О.Г. Муромцевої вагоме місце посідає також робота з укладання енциклопедії «Українська мова» (2000). Енциклопедичні статті О.Г. Муромцевої — це своєрідний спектр її наукових зацікавлень, напрямів дослідницької думки, крок до утвердження стилю академічного письма, широкої популяризації знань з української мови.

О.Г. Муромцева уклала статті щодо визначення та характеристики окремих груп лексики («Анґліцизм», «Галичанізм», «Германізм»), мовних типів («Язичіє»), варіантів та напрямів розвитку мови («Західно-українська мовно-літературна практика», «Українсько-німецькі мовні контакти» (у співаві з В. В. Скачковою), постатей відомих мовознавців («Гладкий Петро Дмитрович» (у співаві із З. Т. Франко), «Курило Олена Борисівна», «Лисиченко Лідія Андріївна», «Наконечний Микола Федорович»).

У статті «Галичанізм» професор О. Г. Муромцева характеризує слова, стійкі словосполучення, словоформи, синтаксичні конструкції, що набули поширення в українській літературній мові кін. ХІХ — поч. ХХ ст. під впливом західноукраїнської мовно-літературної практики, виникли в ході дискусії 90-х рр. ХІХ ст., найактивніше використовувані Б. Грінченком

та І. Нечуєм-Левицьким [6: 86]. Західноукраїнську мовно-літературну практику О. Г. Муромцева характеризує як таку, що, маючи специфічні самобутні риси, зумовлені історичними, геополітичними чинниками, помітно збагатила українську літературну мову, зокрема словами абстрактного характеру, термінами різних галузей знань, суспільного життя тощо. Відзначаючи наявність архаїчних, діалектних особливостей, впливу польської, німецької, румунської, угорської мов, професор О. Г. Муромцева наголошує на значній ролі західноукраїнської мовно-літературної практики для процесів подальшої демократизації української літературної мови, започаткованих М. Шашкевичем, І. Вагилевичем, Я. Головацьким в альманасі «Русалка Дністровая» [6: 182 — 183].

З-поміж інших праць, де проаналізовано групи іншомовної лексики, варто відзначити статті про англіцизми та германізми. Авторка визначає їх як різновиди запозичень: слова, окремі значення слів, вислови тощо, запозичені відповідно з англійської чи німецької мов або перекладені чи утворені за їх зразком. Як зазначено в статті, ці лексеми, з одного боку, сприймають як іншомовний елемент, з іншого, — вони зберігають фонетичні, словотвірні, семантичні ознаки свого походження. У мовознавстві ХІХ ст. визначають як час активного проникнення англіцизмів в українську мову через посередництво російської, польської, німецької. Саме тому особливо цінним є те, що, простежуючи українсько-німецькі мовні контакти, професор подає необхідні історико-культурні, політико-географічні, соціально-економічні коментарі, пояснення, наводить характеристичні, промовисті приклади для наочної демонстрації етапів взаємодії мов [6: 682 — 683].

Особливої уваги заслуговують статті професора О.Г. Муромцевої про О.Б. Курило, українського мовознавця, педагога, авторки численних праць із проблем нормалізації та культури української літературної мови, граматики, діалектології, етнографії, фонології, укладача багатьох термінологічних словників, зокрема «Російсько-українського словничка медичної термінології», «Словника української фізичної термінології (Проект)» тощо [6: 266], а також про українського вченого, мовознавця М.Ф. Наконечного, який протягом 1928 — 1971 рр. (з перервами) викладав українську та польську мови в Харківському університеті, автора вагомих праць з фонетики, орфоепії, історії та культури української мови, співавтора «Практичного російсько-українського словника» (1926), укладача посібника «Українська мова» (1928), редактора «Російсько-українського фразеологічного словника» І. Виргана та М. Пилинської тощо [6: 370].

О.Г. Муромцева уклала також статтю про доктора філологічних наук, професора Л.А. Лисиченко, яка протягом багатьох років завідувала кафедрою української мови ХНПУ імені Г.С. Сковороди, авторки праць з лексикології та семантики: «Лексикологія сучасної української мови (семантична структура слова)», науково-популярної книжки «Бесіди про рідне слово (Слово та його значення)» та ін [6: 289]. У статті про українського мовознавця, поета, редактора Інституту української наукової

мови УАН М. Д. Гладкого доктор філологічних наук О.Г. Муромцева наголошує на плідному доробку вченого, перераховуючи його вагомі праці: «Українська мова. Історичний нарис української мови», «Розвиток українського літературного язика», «Мова нашої преси» тощо, пише про роки безпідставного ув'язнення та реабілітації [6: 92].

Статті доктора філологічних наук О.Г. Муромцевої в енциклопедії «Українська мова» свідчать про значний внесок вченого в розвиток академічної лінгвістики, дають змогу збагнути вартість та вагу чіткого, лаконічного, енциклопедичного слова. Глибинне бачення лінгвістичних процесів, особливостей розвитку мовознавчої науки й мови як живого джерела, документальність та хронологічність аналізу мовних явищ, пильно та уважно виконаний підбір мовних фактів, чітка відповідність композиції та структурі енциклопедичної статті, виваженість висновків та прогнозів, — прикметні ознаки стилю професора О.Г. Муромцевої.

Ще один вектор наукових зацікавлень професора О.Г. Муромцевої мав виразне практичне спрямування. Це культура рідної мови, галузь, розроблення якої за умов утвердження національного відродження набуває державної ваги. У цьому зв'язку надзвичайно на часі стала праця Ольги Георгіївни «**Культура мови вчителя**», спрямована на ознайомлення студентів та вчителів з головними засадами культури усного та писемного мовлення, а також нормами сучасної української літературної мови, формування стійкого інтересу до рідної мови та шляхів удосконалення власного мовлення, прищеплення навичок усного спілкування в тісному колі та перед широким загалом. Книжка містить багато корисних практичних рекомендацій щодо поліпшення мовлення та підвищення його культури, вживання слів, граматичних форм, синтаксичних конструкцій. Попри назву, що визначає аудиторію читачів, праця добре прислужилася студентам нефілологічних факультетів, фахівцям різноманітного спрямування, громадянам, які прагнуть досконало знати рідну мову. Ця книжка стала вагомим складником у величезній роботі з популяризації української мови, її утвердження в офіційному, фаховому та повсякденному спілкуванні, яку подвижницьки здійснювала професор О. Г. Муромцева.

Усім, хто зустрівся з Ольгою Георгіївною, впадала в око її надзвичайна людяність, здатність перейматися чужими турботами, душевна рівновага. Вона приваблювала ширістю й безпосередністю, душевною теплою й щедрістю, сердечністю й лагідністю. Наділена почуттям такту, делікатності вона вміла широко радіти успіхам колег, завжди готова була допомогти, наснажувала своєю енергією до творчої діяльності

Ольга Георгіївна була людиною широкої ерудиції, сформованої на глибоких системних знаннях у галузі української мови та літератури. Їй були властиві світлий розум, оригінальність мислення. Ольга Георгіївна — Людина Слова і Діла, надзвичайно обов'язкова, пунктуальна, ніколи не зволікала з виконанням справ — ці риси свого характеру вона невтомно прищеплювала й своїм учням.

Ольга Георгіївна була добрим лектором — уміла захопити аудиторію логікою своїх міркувань, оригінальністю тлумачень, самобутністю наукових поглядів, концептуальністю викладу. Її любили студенти, з теплою й ширістю згадували хвилини спілкування з надзвичайно ерудованим професором. Для поліпшення викладання курсів вона започаткувала створення навчальних програм, методичних посібників, курсів лекцій, які протягом багатьох років і сьогодні допомагають успішному оволодінню мовною майстерністю.

Небуденним, незвичайним було ставлення Ольги Георгіївни до мови. Росіянка походженням, вона була справжньою українкою мисленням і світовідчуттям. Мова українська для неї — це стан душі, кривий зв'язок із землею, людьми, історією, національною пам'яттю. Таке ставлення до української мови наснажувало колег, вона несла це світло в студентську аудиторію, виховуючи істинний патріотизм і національну гідність. Уболівання за мову виходило далеко за межі кафедри й університету. Ольга Георгіївна не тільки неодноразово зверталася до представників міської влади з питань повернення історичного обличчя місту Харкову, а й була ініціатором створення обласного відділення Товариства української мови імені Т. Шевченка, що реально сприяло українізації Харківщини.

Значна кількість праць Ольги Георгіївни, у яких гармонійно перепліталися наукові здобутки й патріотичні поривання, присвячена стану й статусу української мови в Харкові. Це додавало піднесення престижу української мови, її популяризації серед населення.

Розмах наукової, націєтворчої діяльності Ольги Георгіївни сягав всеукраїнського й міжнародного рівнів. Зокрема її популяризаторська праця сприяла поверненню до вітчизняного читача творів Івана Багряного. Професор О. Г. Муромцева здійснила наукове редагування бібліографічного покажчика (1996) та художніх творів (2000) відомого українського письменника, патріота, політичного діяча. Така робота потребувала неабияких зусиль: адже необхідно було, зберігаючи лексичні особливості мови письменника, виправити окремі діалектні форми та слова, що ускладнювали розуміння тексту, відповідно до норм сучасного правопису в Україні, витлумачити іншомовні слова, опрацювати пунктуацію тощо. І на все це вистачало часу й сили. Колеги професора Муромцевої й досі пригадують, із яким захоплення Ольга Георгіївна оповідала про народознавчий календар «**Криниченька**» (2000), який вона підготувала, щоб популяризувати національні звичаї і традиції, а також задля започаткування україномовних видань такого зразка. Варто відзначити глибоко аналітичні виступи, підготовлені у співавторстві з її чоловіком професором кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Каразіна Ігорем Вікторовичем Муромцевим на IV й V Міжнародних конгресах українців у Харкові (1996 рік) та в Одесі (1999 рік), Міжнародному з'їзді славістів, Міжнародному конгресі української інтелігенції.

Прагнучи вивести здобутки українознавчої науки на світовий рівень, Ольга Георгіївна плідно співпрацювала з видатним мовознавцем сучасності, харків'янином за походженням, професором Гарвардського університету Ю. В. Шевельовим (Юрієм Шерехом), спілкувалася з ним, популяризувала його твори. Це додавало вагомості українській науці, її світовому визнанню.

Під її керівництвом здобули звання кандидата наук 10 аспірантів та здобувачів (В.В. Скачкова, А.М. Нелюба, Т.Ю. Бакакіна, О.С. Дьолог, Л.В. Чурсіна, Н.І. Варич, О.С. Черемська, Л.П. Петрова, В.В. Меринов, Є.С. Ємельянова). Властиве Ользі Георгіївні тонке відчуття індивідуального стилю письменника, засвідчене науковими працями, присвяченими мовно-стильовим рисам творчості Г. Квітки-Основ'яненка, А. Свидницького, О. Кобилянської, Ю. Федьковича, передалося її учням. Як глибокий і вдумливий науковий керівник вона надзвичайно вдало обирала напрями наукових досліджень аспірантів та молодих викладачів, уміло спрямовувала їхні наукові пошуки.

Інтелегентність, мудрість, людяність, доброзичливість, душевна щедрість, притаманні цій непересічній людині, допомагали в науковому зростанні її колегам та учням. За глибиною досліджень наукові праці професора О.Г. Муромцевої належать до таких, що мають загальнолюдську цінність, оскільки, відбиваючи риси особистості автора, перейняті шляхетною метою — плекати культуру української мови.

1. *Варич Н.І., Нелюба А.М.* На крилах мудрості й добра / Н.І. Варич // Лінгвістичні дослідження. — Х., 2002. — С. 6-7.
2. *Дорошенко С.І.* Муромцева Ольга Георгіївна / С.І. Дорошенко // Українська мова: Енциклопедія. [за ред. В.М. Русанівського, О.О. Тараненка]. — К.: «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана. — Вид. 2-ге., 2004. — С. 384.
3. Муромцева Ольга Георгіївна // Професори Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. — Х., 2006. — С. 73.
4. *Муромцева О.Г.* Розвиток лексики української літературної мови у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. / О.Г. Муромцева. — Х.: Вища школа, 1985. — 152 с.
5. *Муромцева О.* З історії української літературної мови. Вибрані праці / О.Г. Муромцева. — Х., 2008. — 229 с.
6. Українська мова: Енциклопедія [за ред. В.М. Русанівського, О.О. Тараненка]. — К.: «Укр. енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. — 752 с.: іл.

Стаття надійшла 12.01.2013

*Ольга ЧЕРЕМСЬКА, Валентина ЖОВТОБРЮХ,
Ольга ДЬОЛОГ, Лілія ПЕТРОВА (м. Харків)*

Olga Cheremska, Valentyna Zhovtobriuch, Olga Diolog, Liliya Petrova
Kharkiv

WITH A LOVE IN THE HEART FOR A WORD AND FOR THE PEOPLE
(on the 75th anniversary of the birth of Dr. Philol., Professor Olga Georgiyvna Muromceva)